

MATEMATIKA DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Yunusov Fozil Mirzamamirovich

University of economics and pedagogy NOTM dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15468840>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-May 2025 yil
Ma'qullandi: 15-May 2025 yil
Nashr qilindi: 20-May 2025 yil

KEY WORDS

Ijodiyot, kreativlik, tamoyillar, ijodiy ish, dars, ijodiy topshiriq, analogiya, tasniflash, umumlashtirish, o'zaro teskari masalalar, sonli ifoda

ABSTRACT

Ushbu maqolada matematika darslarida boshlang'ich sinflar o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy masalalari tadqiq etilgan.

Zamonaviy maktabning asosiy vazifalari - har bir o'quvchining qobiliyatini ochib berish, munosib va vatanparvar, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashdir. Maktab ta'limi shunday bo'lishi kerakki, bitiruvchilar mustaqil ravishda o'z oldiga jiddiy maqsadlar qo'yishi va ularga erishishi zarur.

Agar maktabda o'quvchi o'zi hech narsa yaratishni o'rganmasa, u hayotda ham har doim faqat taqlid qiladi, nusxa ko'chiradi, chunki nusxa ko'chirishni o'rgangan holda, bu ma'lumotni mustaqil ravishda qo'llay oladiganlar kam.

Ijodkorlik. Ijodkorlikning asosiy mezonlari.

Ijodkorlik - bu sifat jihatidan yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratadigan faoliyat jarayoni yoki ob'ektiv yangi narsalarni yaratish natijasidir.

Kreativlik (inglizcha create - yaratish, ijob qilish) - an'anaviy yoki fikrlash shakllaridan chetga chiqadigan va mustaqil ravishda iqtidorlilik tarkibiga kiradigan tubdan yangi g'oyalarni qabul qilish va yaratishga tayyorligi bilan tavsiflangan shaxsning ijodiy qobiliyatlari, yuzaga keladigan muammolarni hal qilish qobiliyati.

Kundalik hayotda kreativlik zukkolik sifatida namoyon bo'ladi - maqsadga erishish, umidsiz vaziyatdan chiqish yo'lini topish, atrof-muhit, ob'ektlar va vaziyatlardan g'ayrioddiy tarzda foydalanish, keng ma'noda, bu muammoning mohirona yechimidir.

Kreativlikning asosiy mezonlari.

1. Fikrning ravonligi - ma'lum vaqt birligida vujudga keladigan g'oyalar soni, g'oyalarni yaratishning yengilligi.
2. Fikrning moslashuvchanligi - bir fikrdan ikkinchisiga o'tish qobiliyati.
3. O'ziga xoslik - umume'tirof etilgan andozalardan farq qiluvchi g'oyalarni ishlab chiqish, qo'zg'atuvchilarga nostandart javob berish qobiliyati.
4. Qiziquvchanlik - muammolarga, atrofdagi vaziyatlarga sezgirlik, zehnilik - g'ayrioddiy tafsilotlarga, qarama-qarshiliklarga va noaniqlikka sezgirlik, bir g'oyadan ikkinchisiga tez

o'tishga tayyorlik.

5. Gipotezani ishlab chiqish qobiliyati - jasur g'oya, keyinchalik empirik tekshirishni talab qiladigan jasur g'oya.

6. Qoniqish - kreativlikning namoyon bo'lish natijasi, - muammolarni hal qilish qobiliyati, tahlil va sintez qilish qobiliyati.

Kreativlikni rivojlantirib, o'quvchilar turli yo'nalishlarda fikrlashni, muammoli vaziyatni har tomonlama tahlil qilishni, nostandart vaziyatlarda yechimni topishni, aqliy faoliyatning ajoyibligini rivojlantirishni o'rganadilar.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida ijodiy ishlarni tashkil etish.

Boshlang'ich sinflarda shaxsning ijodiy salohiyatini faollashtirish vositalari-dan biri matematika darslarida turli ijodiy topshiriqlardir.

Matematika sanoqdan emas, balki topishmoq, muammodan boshlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisida ijodiy fikrlash rivojlanishi uchun u hayrat va qiziqishni his qilishi, bilimda insoniyat yo'lini takrorlashi, yozuvlarga bo'lgan ehtiyojni ishtaha bilan qondirishi kerak. Faqatgina qiyinchiliklarni yengish va muammolarni hal qilish orqali bola ijod olamiga kirishi mumkin. Bizning zamonamizda esa nostandart fikrlaydigan odamgina muvaffaqiyatga erisha oladi.

Har qanday dars yoki mashg'ulot o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi uchun o'qituvchi uni o'tkazishda quyidagi tamoyillarga amal qilishi kerak:

- Topshiriqlarning ochiqqligi tamoyili, ya'ni ko'pchilik mashqlar bir emas, balki bir nechta yechimlarga ega.

- Bolalarga faol savollar berish imkoniyatini berish, umuman bilishga oid faollik.
- Bolalarga g'oyalarini ifodalashga yordam berish.
- Muhokama ishtirokchilarining g'oyalarini hurmat qilish.
- Xavfsiz ruxiy muhitni yaratish.
- Bolaning ijodiy g'oyalariga noma'qul baho berishdan qochish, muvaffaqiyat-sizliklarga hamdardlik ko'rsatish.

- Muammolarni hal qilishda ijodiy yondashishga olib boruvchi shaxsiy namunadan foydalanish.

- Yechimlarni mustaqil izlash imkoniyati.

Har bir bolada qobiliyat va iqtidor bor. Bolalar tabiatan izlanuvchan va o'rganishni istaydilar. O'qituvchining vazifasi turli o'qitish usullaridan, shu jumladan o'yinlardan foydalangan holda, bolalarning harakatchanligi va fikrlashning moslashuvchanligini tizimli va maqsadli rivojlantirishdir. Har bir darsda bola kashfiyot quvonchini boshdan kechirishi, buning uchun u o'z qobiliyatiga va kognitiv qiziqishiga ishonchni rivojlantirishi juda muhimdir.

Sinfda yaratilgan ijodiy muhit nafaqat qiziqish va muammolarga innovatsion yechimlarni topish istagi, balki bolalarning yangi va g'ayrioddiy narsalarni idrok etishga tayyorligi, boshqa odamlarning ijodiy yutuqlaridan foydalanish va amalga oshirish istagi bilan ham yaratiladi. O'quvchi uchun ijodiy aqliy faoliyat o'qituvchi rahbarligida sinf jamoasi tomonidan yaratiladi.

Ijod uchqunlari pedagogik vaziyatlarning ajoyibligini ochib beradi, bir xillikni yo'qotadi. Tashabbuskorlikni uyg'otadi. Bularsiz o'qituvchining pedagogik mahorati bo'lishi mumkin emas.

Ijodkorlik standartlari yo'q. Har bir holatda, muayyan shartlardan kelib chiqish kerak: dars ajoyib pedagogik ijod bo'lishi kerak, unda hamma narsa qiziqarli bo'lib bolaning fikrlashi faollashadi. Ijodiy ishlarni moslashuvchan tizim bo'yicha tashkil etish, butun o'quv yili uchun uning turlari, shakllari va mazmunini oldindan belgilash zarur.

Shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uzoq muddatli, maqsadli ishni talab qiladi, shuning uchun rivojlanish masalalaridan vaqti-vaqti bilan foydalanish istalgan natijani bermaydi. Bilishga oid masalalar tizimi quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- Ularni yechish orqali faoliyatga qiziqishni uyg'otishi;
- O'quvchilarning bilim va tajribasiga tayanishi;
- Ijodiy qobiliyatlar (diqqat, xotira, fikrlash, tasavvur) asosida yotuvchi ruxiy mexanizmlarning rivojlanishiga yordam berishi;
- Bilishga oid faoliyatning umumlashgan usullarini egallashga yo'naltirilgan bo'lishi;
- Ijodkorlik darajalarini hisobga olishi.

Matematika darslarida ijodiy topshiriqlar.

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun o'quvchilarni yangi natija olishga qaratilgan topshiriqlar katta ahamiyatga ega:

- rasmlar bo'yicha, sinfdagi predmetlar, tasavvur qilinadigan buyumlar haqida masalalar tuzish;

- hazil-masalalar yechish;

- grafik obrazlar, geometrik shakllar, matematik atamalar va topshiriqlarni o'z ichiga olgan diqqatni, xotirani, tasavvurni, fikrlashni rivojlantirish va takomillashtirishga oid masalalar;

- matematik lug'at zahirasi kengaytirishga yordam beradigan o'yinlar.

Analogiya ham **kreativlikni** rivojlantirishga yordam beradi. Matematikada analogiyadan foydalanish teoremaning isbotini va matnli masalalar yechimini izlashning asosiy usullardan biridir.

Masalan, analogiya bo'yicha, birinchi juftlikdan ikkinchi juftlikda etishmayotgan so'zni tanla:

1. yuqoriga-pastga; o'ngga -
2. ayirma-ayirish; ko'paytirish -
3. uchburchak-prizma; kvadrat-...
4. bo'linuvchi- bo'luvchi; kamayuvchi - ...

Qonuniyatni top va qatorni davom ettir: a) 1,22,333,...; b) 7; 67; 567,...;

c) 121,222,323,...; d) 1,2,4,7,11....

Bunday mashqlar o'quvchilarning tasavvurini rivojlantiradi va kreativ aqliy faoliyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi.

Tasniflash - bu kreativlikni rivojlantiruvchi yana bir fikrlash usuli. Uning mohiyati qaralayotgan hodisalar yoki ob'ektlar to'plamini kesishuvchi juft to'plamostilarga bo'lishdan iborat.

1. Ortiqcha sonni top va nima uchun u ortiqchaligini tushuntir: 14, 23, 78, 212, 50.

2. Ortiqcha sonni top va javobingni asosla (kamida uchta javob) 9, 16, 25, 47, 81.

Umumlashtirish o'quvchilar aqliy faoliyatning rivojlanish darajasi, bilimining ongliligi, mustahkamligi va hajmini bildirai.

1. Bitta guruhga kiruvchi obyektlarga umumiy nom ber:

A) to'g'ri to'rtburchak, uchburchak, kvadrat, doira – bu...

B) kesma, nur - bu...

O'zaro teskari masalalarni tuzish. O'zaro teskari masalalarni tuzishni ikkinchi sinfdan boshlash kerak.

1. 9 ta bir xil issiqxona uchun 45 m plyonka kerak. 3 ta shunday issiqxonaga qancha metr plyonka kerak? Berilgan masalaga teskari masalalar tuz va yech.

2. Yukning bir qismi samolyotdan tushirildi va har biri 6 tonnadan 3 ta mashinada olib ketildi. Shundan so'ng samolyotda yana 62 tonna yuk qoldi. Samolyot necha tonna yuk olib keldi? Masalaga teskari masala tuz va yech.

Berilgan sonli ifoda bo'yicha masalalar tuzish.

16 - 7 ifoda bo'yicha turli masalalar tuz

24 : 6 ifodasi bo'yicha turli masalalar tuz

100 - (68 + 14) sonli ifoda bo'yicha masala tuz.

Masalalarni turli usullar bilan yechish.

Begemot kuniga 60 kg, fil esa 300 kg o't yeyishi mumkin. Begemot va filga 10 kun davomida necha tonna o't kerak?

Berilgan savollar bo'yicha masalalar tuzish.

1. Birinchi uchastkadan necha tonna kartoshka olindi? Ikkinchi uchastkadan necha tonna kartoshka olindi? Birinchi uchastkadan ikkinchisiga qaraganda necha tonna ko'p kartoshka olindi?

2. Tushlikdan oldin nechta to'p sotilgan? Tushlikdan keyin qancha to'p sotilgan? Do'konda nechta to'p qoldi?

Savollari bo'lmagan masalalar.

1. O'tgan yili zavodda 1400 dona avtomobil ishlab chiqarilgan. Bu joriy yilga nisbatan 300 ta mashinaga kam.

2. Ustaxonada har biriga 2 m 20 sm matodan 6 ta choyshab va 1 m 25 sm matodan 8 ta yostiq tikildi. Savol qo'y va masalani yech.

Ma'lumotlari yetarli bo'lmagan masalalar.

1. Bolalar ikkita katta akvariumni suv bilan to'ldirishdi: biriga 300 litr, ikkinchisiga 312 litr suv quyishdi. Buning uchun ular qancha chelak suv olib kelishlari kerak edi? Masalani etishmayotgan ma'lumotlar bilan to'ldir va uni yech.

2. Bolalar bog'chasida 5 ta qizil va bir nechta ko'k to'p bor edi. Bolalar bog'chasida nechta to'p bor edi?

3. Likopda 14 ta konfet bor edi. Zamira bir nechta konfet yedi. Likopda nechta konfet qoldi?

Nomaqbul savolli masalalar (masalaning sharti savol bilan bog'liq emas; uni yechish uchun masalaning savolini o'zgartirish kerak).

1. Qiz 2000 so'mdan 3 ta daftar sotib oldi. Qizda qancha pul qoldi?

2. Vali 12 marta, Ikrom - 2 marta kam tortildi. Bolalar nechta salto qilishdi?

Masalalarga grafik sxemalar tuzish (3-4 sinflar). Grafik sxema o'zaro birlashtirilgan nuqtalar va yoylardan iborat.

Grafik-sxema bilan ishlash ketma-ketligi:

- o'qituvchi yordamida masalaning grafik tasvirini yasash;

- grafik-sxemalarni o'qish;

- masalaga grafik- sxemalarni mustaqil tuzish;
- grafik-sxema bo'yicha masala tuzish.

Mantiqni rivojlanishga oid vazifalari bolalar uchun juda jozibali. Masalaga qiziqishga asoslangan to'g'ri javobni izlash, yechish jarayoni fikrning faol ishisiz mumkin emas. Bunday mashqlar davomida o'quvchilar yechimni mustaqil izlash ko'nikmasini asta-sekin egallaydilar. Bunday topshiriqlar aqliy faollikni, tashabbusni, o'quv masalaga ijodiy munosabatni rivojlantiradi, o'qishga, matematikaga bo'lgan qiziqish uchqunlarini saqlashga yordam beradi.

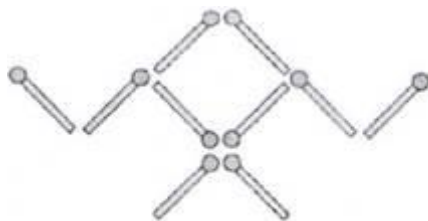
Kreativlikni rivojlantirish va o'z bilimlarini mustaqil tuzish qobiliyati loyiha usulining markazida yotadi. Loyihalarni yaratish bo'yicha ishlar birinchi sinfdan boshlanadi va butun o'qish davrida davom etadi. Loyihalarning mavzulari xilma-xil:

1. Atrofimizdagi matematika. Topishmoq, maqol va matallardagi sonlar.
2. Albom "Gulzorlar. Shakl, o'lcham, rang. Naqshlar va bezaklar." (fotosuratlar, chizmalar, eng chiroyli gulzorlarning chizmalari)
3. Albom "Naqshlar. Idishdagi naqshlar va bezaklar (fotosuratlar, idishlarning eng chiroyli bezaklari naqshlarning suratlati).
4. Ajoyibot olamiga sayohat.
5. Raqamlar tarixidan.
6. Masalalar - hisoblar, masalalar - hazillar, boshqotirmalar va rebuslar.

Loyihaning yakuniy natijasi - hunarmandchilik va chizmalar ko'rgazmalari, taqdimotlar, masalalar to'plamini, devoriy gazetalar, matematik ertaklardan iborat kichik kitoblar yaratish. Bolalar bu turdagi ishlarni katta zavq bilan bajaradilar.

O'quvchilardan ijodiy yondashish, yechimga noan'anaviy qarashni talab qiluvchi murakkab topshiriqlar (olimpiada topshiriqlari) alohida rol o'ynaydi.

1- vazifa. Qisqichbaqa yuqoriga o'rmlamoqda. 3 ta gugurtni o'rnini o'zgatiringki u pastga o'rmlasin (1-rasm).

1-rasm

Vali kvadrat chizdi va unda ikkita kesma o'tkazdi. Unda 8 ta uchburchak hosil bo'ldi. U buni qanday qildi?

Xulosa.

Yuqoridagi ijodiy topshiriqlarni bajarish o'quvchilarga umumlashtirishlar qilish ko'nikmasini rivojlantirishga, masalalarning tabiati, ko'pinishi va turini ochib beruvchi, izlanayotgan va berilgan sonlar orasidagi o'zaro aloqalarning xususiyatlarini ochib berishga yordam beradi va shu tariqa o'quvchilarga berilgan masalalarni ijodiy yechishga yordam beradi.

Ushbu masalalar tizimi ustida ishlash maktab o'quvchilarida ijodiy fikrlash va topqirlikni rivojlanishiga yordam beradi, o'quvchilarda o'rganilayotgan materialni mavhumlashtirish va konkretlashtirish, bir yechish usulidan boshqasiga o'tish ko'nikmasini shakllantiradi.

Matematika darslarida ijodiy fikrlashni shakllantirish pedagogik jarayonni boyitadi, mazmunli qiladi, bolaning ijodiy shaxs sifatida kamol topishiga ta'sir qiladi. O'qituvchi unutmasligi kerakki, ijodning quvonchi juda katta. Uning so'nib qolmasligi uchun esa tasavvur va zukkolik, mustahkam bilim, matonat va mehnat kerak. Tadqiqot qanchalik kichik bo'lmasin, u kashfiyot yo'li bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bol'shakova L.A. Razvitiye tvorchestva mladshego shkol'nika. «Zavuch nachal'noy shkoly», № 2-2002 g.
2. Derekeyeva N.I. Master-klass po razvitiyu tvorcheskikh sposobnostey uchashchikhsya. M.: « Akademiya»-2007 g.
3. Shevchuk I.V. Organizatsiya tvorcheskoy raboty na urokakh matematiki v nachal'nykh klassakh. Vektor nauki TGU. 2012 № 2 (9).

